

Geschiedenis van de joden in Zutphen

Benjamin Frank geeft les aan Jo Spier

Al in de jaren dertig van de dertiende eeuw hadden zich joden in Zutphen gevestigd. Hoogstwaarschijnlijk waren ze tot de stad aangetrokken vanwege de toenmalige rol als belangrijk handelscentrum. De jodenvervolgning na de pestepidemie van 1348-1349 maakte een einde aan de joodse vestiging in Zutphen.

Behalve de kortstondige aanwezigheid van één joodse arts die van 1567 tot 1569 in Zutphen woonde, is er geen sprake van dat er tot 1796 joden in de stad hebben gewoond; hoewel joodse verkopers hun waren op plaatselijke jaarmarkten mochten verkopen. Na de emancipatie van de joden in 1796 ontwikkelde zich in Zutphen al snel een omvangrijke joodse gemeenschap.

De meeste joden die zich voor het eerst in de stad vestigden, kwamen uit Duitsland. In de wijk Hooge West aan de weg naar de nederzetting Vierakker werd in 1797 een joodse begraafplaats aangelegd op een gepacht stuk grond.

De begraafplaats werd in 1883 uitgebreid en uiteindelijk in 1896 door de gemeenschap aangekocht.

De eerste synagoge van de Zutphense gemeenschap stond in de wijk Nieuwstad, vlakbij de Eekmolen. De synagoge werd ingewijd in 1797. In de beginperiode van de Zutphense gemeenschap waren de meeste leden arm; de meerderheid van de joodse kostwinners werkte als handelaar of slager. Omdat

de gemeenschap bleef groeien, was er een nieuwe synagoge nodig. Door geldgebrek werd de bouw van het nieuwe gebedshuis pas in 1815 voltooid. De nieuwe synagoge kwam in de Rosmolensteeg te staan. Het bleef in gebruik tot de opening van de synagoge aan de Dieserstraat in 1879.

De joodse gemeenschap in Zutphen werd bestuurd door een gemeenschapsraad bestaande uit negen leden plus een penningmeester voor het innen en uitbetalen van fondsen ter ondersteuning van de joodse gemeenschap in Eretz, Israël.

Tot de vrijwilligersorganisaties behoorden een begrafenisvereniging, een Torah-studiebeurs, een vrouwenvereniging voor de organisatie van lezingen en seminars, een vrouwenorganisatie voor het onderhoud van de inrichting van de synagoge en verenigingen voor het helpen van armen, gehandicapten en wezen. De joodse kinderen van Zutphen kregen godsdienstonderwijs op de joodse school van de gemeente.

In Zutphen bestond in 1908 een fellowship ter ondersteuning van de Joodse nederzettingen in Palestina. De Maatschappij tot Nut der Israëlieten in Nederland had een lokale afdeling in Zutphen. In de jaren dertig waren ook zionistische organisaties en zionistische jeugdbewegingen actief in de stad.

In tegenstelling tot veel andere joodse gemeenschappen in Nederland is de gemeenschap in Zutphen in het eerste derde deel van de 20e eeuw niet substantieel in omvang afgenomen. De komst van enkele tientallen joodse vluchtelingen uit Duitsland naar Zutphen leidde in de jaren dertig zelfs tot een lichte toename van het aantal joden dat in de stad woonde.

Tijdens de Duitse bezetting van Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog werden de joden in Zutphen onderworpen aan dezelfde anti-joodse maatregelen als elders in het land. In het begin van de oorlog werd een joods lid uit de gemeenteraad gezet en werden joodse kinderen uitgesloten van openbaar onderwijs.

In september 1941 werd in Zutphen een aparte joodse basisschool geopend. De deportatie van joden uit Zutphen naar het detentie- en doorgangskamp Westerbork begon in november 1942 en duurde tot april 1943. Vanaf dat moment waren er geen joden meer in Zutphen; degenen die niet waren gedeporteerd, waren ondergedoken.

Bijna al degenen die werden gedeporteerd, werden vermoord in nazivernietigingskampen. De synagoge van Zutphen werd in 1944 geplunderd door de Nederlandse bevolking en het interieur werd verwoest. Gelukkig waren de Thorarollen van de synagoge van tevoren verborgen en kwamen ze dus ongedeerd door de oorlog.

Eveneens in 1944 vernielden leden van de Nederlandse collaborerende NSB-partij de plaatselijke joodse begraafplaats; veel grafstenen werden uit de grond getrokken en van de begraafplaats verwijderd. Na de oorlog werd het joodse leven in Zutphen hersteld.

Op de Joodse begraafplaats werd in 1949 een monument voor de vermoorde joden van Zutphen opgericht. In 1948 werd het synagogegebouw aan de Dieserstraat verkocht. Tussen 1954 en 1985 kwam de gemeenschap van Zutphen bijeen om te bidden in een huis aan de Coehoornsingel.

De voormalige synagoge aan de Dieserstraat is in 1985 gerestaureerd. De bovenverdieping van het gebouw wordt nu gebruikt voor synagogediensten bij speciale gelegenheden. De originele collectie zilveren ceremoniële voorwerpen die ooit tot de synagoge behoorden, is in 2004 gerestaureerd ter gelegenheid van het 125-jarig jubileum van het gebouw.

De joodse begraafplaats te Zutphen wordt momenteel onderhouden door de gemeente. In 2000 verenigden de joodse gemeenschappen van Apeldoorn, Deventer en Zutphen zich tot de Joodse Gemeente Stedendriehoek. De joden van Zutphen speelden een centrale rol bij het ontstaan van de nieuwe gemeenschap.

In oktober 2013 werd de begraafplaats heropend na restauratie van het rituele washuis. Het pad dat hierheen leidt heet nu Meijer Groen-pad, genoemd naar het bestuurslid van de Joodse Gemeenschap Zutphen.

De Joodse bevolking van Zutphen

1798-53

1809-103

1840-411

1869-448

1899-604

1930-532

1951-79

1971-43

1998-32